

הרב גבריאל קדוש

גשם – בין ארץ לשמים

הקדמה

תופעת ירידת הגשמים היא מתופעות הטבע אשר קשה מאוד לצפותן, ורוב המידע בנוגע לירידת הגשמים מבוסס על סטטיסטיקה. אחד מהדברים המפליאים הוא חוסר היכולת לצפות את כמות הגשם שתדד בחורף הבא. לא לחינם חז"ל (תענית ג ע"א) התבטאו שמפתח של ירידת גשמים מסור בידיו של ריבונו של עולם בלבד. בעיון במדרשי חז"ל על הגשם נגלה נקודות מבט שונות. יש מדרשי חז"ל הרואים בגשם אמצעי לפרנסה וחיים לעולם, שהרי בלי ירידת הגשם, העולם לא יוכל להתקיים. ומנגד יש מדרשי חז"ל הרואים בירידת הגשמים אות לקשר המיוחד בין ישראל לאביהם שבשמיים, תופעה רוחנית, מופשטת ועליונה. לא נגזים אם נאמר שמעין 'סוד' מיוחד מתגלה בירידת הגשמים. ננסה בעז"ה לעמוד על חלק מדברי חז"ל בעניין הגשם, ומתוך כך לחבר בין הארץ לשמים. נושא זה מקבל משמעות מיוחדת במיוחד בעידן של התפתחות טכנולוגית, המאפשרת העברת מים ממקום למקום, התפלת מים וכדומה. האם התפתחות זו מפחיתה את התלות הגשמית והרוחנית שלנו בגשם? האם התפלת מים ים תחליף את התפילה? ומה יהיה עם הערכים הרוחניים שירידת גשמים מבטאת?

א. הגשם – ברכה כלכלית

חז"ל למדו מהפסוק בדברים (כח, יב): 'לָתֵת מִטֶּר אֶרְצָךְ בְּעֵתוֹ, וּלְבָרֵךְ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה יָדְךָ, שִׁגְדוֹל יוֹם הַגֶּשֶׁם, שֶׁאֵפִילוּ פְרוּטָה שֶׁבְכִיס מִתְבַּרְכֵת בּו' (תענית ח ע"ב). ההבנה הפשוטה של מאמר חז"ל היא שכאשר הגשם יורד, יש שפע חקלאי של פירות וירקות. הגשם מכתוב את כללי השוק, ככל שיש היצע רב יותר כך התחרות גדלה והמחיר יורד. התוצאה היא שמתברכת הפרוטה שבכיס, שכן ערכה נעשה רב יותר. מעין דברים אלו למדו חז"ל מהפסוק (בראשית ב, ו): 'וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה, וְכך נאמר במדרש: 'רבי אלעזר בשם ר' יוסי בר-זמרא אמר: כל מתברך משא ומתן מתברך והפרגמטוטין [סוחרים] מרויחין' (בראשית רבה יג, טז). בהמשך המדרש הוסיפו חז"ל שירידת גשמים מביאה מרפא לעולם, ואף הטבע משתנה לברכה.

ב. ירידת גשמים ומתן תורה

הגמרא בתענית (ז ע"א) עורכת השוואה תמוהה בין יום ירידת גשמים לבין יום מתן תורה:

אמר רב יהודה: גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה, שנאמר: 'יַעֲרֹף כַּמָּטָר לְקַחִי' (דברים לב, ב). ואין לקח אלא תורה, שנאמר: 'כִּי לְקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אֶל תַּעֲזְבוּ' (משלי ד, ב). רבא אמר: יותר מיום שניתנה בו תורה, שנאמר: 'יַעֲרֹף כַּמָּטָר לְקַחִי, מי נתלה במי? – הוי אומר: קטן נתלה בגדול.

אמנם בהבנה שטחית אפשר לומר שהן התורה והן הגשמים יורדים אלינו משמים, משפיעים על חיינו ונותנים חיים לעולם, אך עדיין השוואה זו צריכה בירור, הרי יום גשמים בכוחו להשפיע שפע חומרי לעולם, ואלו יום מתן תורה משפיע שפע נצחי הכולל את כל תחומי החיים, ובמיוחד שפע רוחני, ובזכות התורה מתקיים העולם. אם כן מה פשר השוואה זו? ויותר מכך קשים דבריו של רבא, שיום גשמים גדול הוא מיום מתן תורה.

המהרש"א (חידושי אגדות, שם) מבאר שהשוואת גשמים למתן תורה היא בכך ששניהם מביאים טובה לעולם, ומסביר את שיטת רבא שגדול יום גשמים יותר ממתן תורה, שהתורה ירדה רק עבור הצדיקים ואילו הגשמים ירדו גם עבור הרשעים. על פי דברי המהרש"א ביאר בהרחבה מו"ר הרב עוזי קלכהיים צ"ל:

...נראה שרבא בא לציין את מקור הטובה הבאה לעולם. מתוך שטובת הגשמים היא כללית ומקפת את הכול, לא רק את הצדיקים אלא גם את הרשעים, משמע שהגשמים משתלשלים ונובעים מעולם עליון, גבוה יותר מאותו עולם של פרנסה. ממנו, פתוחה ידו של ה' להשביע לכל חי רצון. ואילו בשפע התורה זוכה רק חלק מסוים מן הברואים.

לאור זאת, נראה גם להסביר את דברי רבא, שהתורה ניתנה רק לישראל ואילו הגשמים ניתנו לעולם כולו: 'גדולה ירידת גשמים ממתן תורה, שמתן תורה שמחה לישראל, וירידת גשמים, לכל העולם, לבהמה לחיה ולעופות'.

אך עדיין דברי חז"ל צריכים ביאור, גם אם הגשמים מביאים ברכה לעולם כולו, כיצד גם המביא ברכה גשמית, יקבל חשיבות עליונה יותר ממתן תורה?

נראה שיש בהשוואה זו עניין עמוק הגורם ליחסנו המיוחד לירידת הגשמים. יום מתן תורה הוא יום ההופעה האלוקית בעולם, התוויית הדרך הראויה, ההכרחית לקיום העולם ולהתנהגותו בו. ואכן ערכו של מתן תורה מי יישורנו. אך דומה שאין תופעה בטבע כמו ירידת הגשמים, שמגלה בפועל את הגשמת הרצון האלוקי של חיבור ארץ ושמים, של התאמת עולם הטבע לעולם הרוח. הגשם, הברכה הכלכלית היורדת מאת ה' לפי מעשי האדם ומצבו המוסרי, מלמדנו שעבודת האדם השלמה בעולמנו, היא להתאים בין את הגשם – הגשמיות, לבין השמים. העבודה הזו תלויה אך ורק באדם. דברי חז"ל אודות הגשם מבטאים את מקומו המרכזי בכל תחומי חיינו, הברכה הכלכלית, קשירת הרוחני לחיינו, העיקרון של שכר ועונש בעולמנו, שהוא אחד מעקרונות היסוד של התורה, כל אלו באים לידי ביטוי בדברי חז"ל אלו, שרבי יהודה סבר שגדול יום הגשמים כיום מתן תורה, ואילו רבא הפליג ואמר שגדול יום גשמים יותר ממתן תורה. כי במתן תורה טמון

הכוח הפנימי לתיקון העולם, ואילו יום ירידת גשמים מבטא את ההוצאה לפועל של כוח מיוחד זה.

ג. הגשמים - אמצעי לשכר ועונש

ברכת גשמים או עצירתם, חלילה, נקשרים באופן מוחלט לקיום המצוות ועבודת ה' השלמה, יותר מכל דבר אחר. קשר זה בא לידי ביטוי בפסוקי קריאת שמע:

וְהָיָה אִם שָׁמַעַתְּ תִשְׁמְעוּ אֶל מְצוֹתַי אֲשֶׁר אֶנְכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעֲבֹדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מִטֶּר אֲרֻצְכֶם בְּעֵתוֹ... הַשְּׁמֵרוּ לְכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסָרְתֶם וְעַבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים... וְחָרָה אֵף ה' בְּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר... (דברים יא, יג-יז)

הרמב"ן (שם) מבאר שיש בפסוקים אלו אזהרה והתניה, שאם נשמור את רצון ה' - ירדו גשמים וייתן יבול לארץ, ואם לאו חלילה - יעצרו הגשמים ותיפסק נתינת הפירות.

אין זה דבר חדש שבכל עצירת גשמים, הדבר הראשון שעלינו לעשות הוא לבדוק את מצבנו המוסרי ולפשפש במעשינו. במדרש שמואל (פרשה כח) מסופר על שלושת שנות הבצורת שהיו בזמן דוד:

ויהי רעב בימי דוד... אמר דוד, צאו וראו שמא יש בכם בני אדם שהן עובדין עבודה זרה, שאין השמים נעצרים אלא בעון ישראל שהן עובדין עבודה זרה... יצאו ובקשו, ולא מצאו. אמר, שמא גלוי עריות ביניכם. דכתיב, ותחניפי ארץ בתזונותך וכו'... יצאו ובקשו, ולא מצאו. אמר להם, שמא שפיכות דמים ביניכם. דכתיב, (במדבר לה) ולא תחניפו את הארץ וגו'. יצאו ובקשו, ולא מצאו. אמר להן, שמא אין מעשרין מעשרותיהן כתקונן, שבעון מעשרות הגשמים נעצרין. דכתיב, (מלאכי ג, י) הביאו את כל המעשר וגו'. יצאו ובקשו, ולא מצאו... אמר לו הקב"ה, דוד, מוצל אתה אלא אל שאול שלא עשיתם חסד עמו...

תחילה מנסה דוד למצוא את סיבת עצירת הגשמים בג' העברות החמורות, לאחר מכן מנסה למוצאה בעניין מצוות תרומות ומעשרות, הקשורה ליבול האדמה, ובסוף מגלה לו הקב"ה שסיבת העצירה היא אי עשיית חסד. החסד הוא בסיסו של העולם, התורה כל כולה חסד, בשל עניין זה יש מניעת גשמים, כי החיבור ההדוק בין תורה לגשמים הופר, ולכן כאשר אין חסד, כאשר אין תורה - אין גשמים.

ד. שיבת ציון וירידת גשמים

בפרק בתהילים העוסק בשיבת ציון (פרק פה), אומר דוד המלך:

...רְצִיתָ ה' אֲרֻצְךָ שִׁבְתָּ שְׁבִית יַעֲקֹב: נְשֵׂאתָ עֹון עַמְּךָ כְּסִיתָ כָּל חַטָּאתָם סֵלָה... אֲךָ קָרֹב לִירְאָיו יִשְׁעוּ לְשִׁכַּן כְּבוֹד בְּאַרְצָנוּ חֶסֶד וְאֱמֶת נִפְגְּשׁוּ צְדָק וְשָׁלוֹם נִשְׁקוּ אֱמֶת מְאָרֶץ תִּצְמַח וְצְדָק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקֶף גַּם ה' יִתֵּן הַטּוֹב וְאַרְצָנוּ תִתֵּן יְבוּלָהּ.

ומפרש הרד"ק (שם): 'כמו שיעשו הם הטוב גם ה' יתן הטוב להם והוא הגשם, כמו יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו'. שיבת ישראל לארצו באה לידי ביטוי בכך שיבולה של הארץ שב אליה, יש ברכה בירידת הגשמים המביאה ברכה ביבול. וכן מפורשים הדברים במדרש (פסיקתא זוטרתא דברים דף מה ע"א): 'גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה ללמדך שגדול יום הגשמים כיום קיבוץ גליות...'

ה. הגשמים וארץ ישראל

ארץ ישראל נשתבחה בגשמיה, אשר אינה כארץ מצרים:
וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבִקְעוֹת לְמִטְרַת הַשָּׁמַיִם
תִּשְׁתָּה פְּיָם: אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דָּרַשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי ה' אֶל-לֵהֲיֶךָ בְּהַ מְרִשִׁית
הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה (דברים יא, יא-יב)
לכאורה בפסוקים אלו מובאת דווקא ברכתה של מצרים, שאינה צריכה גשמים, וחסרונה, חלילה, של ארץ ישראל, שאינה יכולה להתקיים בלא גשמים?
בסוף פירושו מתבטא הרמב"ן, (שם) שיש בירידת הגשמים בארץ ישראל 'סוד עמוק':
והנה הפרשה הזו תזהיר במנהגו של עולם, וממנה נלמד כי אע"פ שהכל ברשותו ונקל בעיני ה' יתברך להאביד יושבי ארץ מצרים ולהוביש נהרותם ויאוריהם, אבל ארץ כנען תאבד יותר מהרה שלא יתן בה מטרות עוזו... ומפני שאמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה – וראוי שיאמר ולמטר השמים תשתה מים כאשר ה' אלהיך ידרוש אותה, יהיה מדרש רבותינו (ספרי עקב יב) נרמז בכתוב, והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר (איוב לח כו) להמטיר על ארץ לא איש, כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורש אותה דורש כל הארצות... ויש בו **סוד עמוק**, כי הארץ הזאת נדרשת בכל והיא הכל, וכל הארצות מתפרנסות ממנה באמת.

מה הוא הסוד בירידת גשמים בארץ ישראל? מגלה לנו ה'ריקנטי' (שם), טפח מסוד זה: אמנם לפי האמת יבא הפסוק כפשוטו ומשמעו, והעניין כי ארץ ישראל אינה תחת ממשלת סיבות אחרות רק תחת השם הנכבד יתעלה, וזהו למטר השמים שרמז לשמים העליונים, כמה דאת אמר (דברים כה, יב) יפתח יי' לך את אוצרו הטוב את השמים, אמנם שאר ארצות שוות מתמציתה... ובאמת כי הקדוש ברוך הוא דורש אותה כי הארץ הזאת נדרשת בכל והיא הכל, וכל שאר הארצות מתפרנסות ממנה...

למדנו מדבריו שמקור כל הגשמים בעולם הוא מארץ ישראל, כוח ההשגחה האלוקית המיוחדת הנמצא רק בארץ ישראל, הוא זה המשפיע על גשמי העולם כולו, ירידת הגשמים בארץ ובעולם כולו משתלשלת מן ההשגחה האלוקית על ארץ ישראל.

סיכום

ירידת הגשמים היא אכן תופעה שראוי לקרוא לה 'סוד עמוק' ו'פלא'. בפלא הזה מתחברים שמים וארץ. הגשמים הם גם ברכה גשמית, אך לא פחות מכך תופעה רוחנית, המבטאת את הקשר בינינו לבין רבש"ע, את ההשגחה המיוחדת על ארץ ישראל ואת תהליך הגאולה. כשיש בצורת חלילה, זהו סימן לא טוב לקשר המיוחד הזה. אין אנו יודעים לעשות חשבוננו של מקום, אך אין זה פוטר אותנו מלהתבונן במעשינו ולפשפש בדרכנו בראותנו בצורת. כאשר עצירת הגשמים מובילה למחשבות על ה'קו האדום של הכנרת' ועל 'התנהלות משק המים במדינה', על 'התפלת מים' ועל 'יבוא מים מטורקיה', ואינה מביאה עם זאת למחשבות בדבר עבודת ה', ואינה גורמת לנו להיטיב מעשינו, סימן הוא שריבוננו של עולם מדבר בשפה אחת ואוזנינו שומעות שפה אחרת; כדברי הרמב"ם בהלכות תענית 'אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרית הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים ותוסיף הצרה צרות אחרות...!'

למצוקת המחסור בגשם יש מטרה, והיא לקרב את ישראל לאביהם שבשמים. ודאי שאיננו מתנגדים להתפלת מי ים וחיפוש פתרונות טכנולוגיים לצמצום צריכת המים הביתית והתעשייתית, אך כל זאת לא יבוא במקום תפילה על הגשם שפותחת שערי שמים ובמקום קרבת אלוקים. ירידת הגשמים מלמדת אותנו על תפקידנו: לחבר שמים וארץ.

